

فصلنامه علمی - تخصصی

مطالعات تفسیری آلاء الرحمن

گروه علمی - تربیتی تفسیر و علوم قرآن جامعه الزهراء

دوره سوم * شماره دهم * زمستان ۱۴۰۳

تحلیل قرآنی - حدیثی گام‌های بینشی و رفتاری تمدن‌ساز عصر ظهور

در سطح بین‌المللی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

معصومه کاشفی‌زاده^۱

خدیدجه حسین‌زاده^۲

چکیده

ایده ایجاد دنیای اسلام یا همان تمدن بین‌المللی اسلامی، به‌عنوان پنجمین مرحله از فرآیند تحقق اهداف اسلامی، جایگاه ویژه‌ای در اندیشه و بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دارد. ایشان در بیانیه گام دوم انقلاب، تحقق این تمدن نوین را به‌عنوان آرمانی بزرگ و هدف نهایی انقلاب اسلامی معرفی کرده و آن را مقدمه‌ای برای «ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای ظهور» می‌داند. این نگاه، مبتنی بر امید به آینده و نقش فعال مسلمانان در ساختن تمدن نوین است؛ موضوعی که در آموزه‌های ادیان مختلف نیز جایگاهی بنیادین دارد. در راستای تبیین دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان اندیشمند دینی در سه سطح فردی، اجتماعی و بین‌المللی، مقاله حاضر با روش توصیفی و تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، می‌کوشد به این سوال پاسخ دهد که گام‌های بینشی و رفتاری تمدن‌ساز عصر ظهور در سطح بین‌المللی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای چه تحلیل قرآنی و حدیثی دارد؟ یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که مهم‌ترین گام‌های بین‌المللی تمدن‌ساز، دارای دو بُعد «سلوک بینشی» و «سلوک رفتاری» است. در بُعد بینشی، ایمان به خدا و باور به تحقق وعده‌های الهی و در بُعد رفتاری، عبودیت، قدرتمندی و تبری، از مهم‌ترین گام‌های بین‌المللی، از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در این عرصه شمرده شده که هر دو بُعد مؤیدات قرآنی و حدیثی دارد.

واژگان کلیدی

اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، تحلیل قرآنی - حدیثی، عصر ظهور، گام‌های بین‌المللی، گام‌های تمدن‌ساز.

 Haramm@chmail.ir	۱. دانش‌آموخته سطح ۴، تفسیر تطبیقی و مدرس جامعه الزهراء (نویسنده مسئول)
 0009-0007-1046-2910	۲. عضو گروه علمی - تربیتی تفسیر و علوم قرآنی و پژوهشگر پژوهشگاه مطالعات اسلامی جامعه الزهراء
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۲	تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۸
استناددهی: کاشفی‌زاده، معصومه؛ حسین‌زاده، خدیجه (۱۴۰۳). «تحلیل قرآنی - حدیثی گام‌های بینشی و رفتاری تمدن‌ساز عصر ظهور در سطح بین‌المللی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای»، مطالعات تفسیری آلاء الرحمن، دوره ۳، ش ۱۰، صفحات ۸۹-۱۰۹.	
 https://alaorahman.jz.ac.ir/article_234081.html	

۱. مقدمه

هدف از خلقت بشر، «خدایی شدن» است. برای دستیابی به آن، مؤمنان و جامعه ایمانی وظایفی به عهده دارند؛ از جمله آن‌ها، طی کردن گام‌هایی برای زمینه‌سازی «تمدن بین‌المللی اسلامی» است. البته تحقق کامل این تمدن در زمان ظهور حضرت حجت عجله خواهد بود. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای فرآیند تحقق اهداف اسلامی را در پنج مرحله اصلی تعریف می‌کنند: «ایجاد انقلاب اسلامی»، «ایجاد نظام اسلامی»، «ایجاد دولت اسلامی»، «ایجاد کشور اسلامی» و «ایجاد دنیای اسلام (تمدن بین‌المللی اسلامی)». ایشان به‌عنوان اندیشمند دینی، «چکیده منظومه فکری» خود را که برگرفته از «قرآن و احادیث اهل بیت علیهم‌السلام» است در بیانیه «گام دوم انقلاب» مرقوم نمودند. این بیانیه که به مناسبت چهلمین سالگرد انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر شد، خطاب به ملت ایران و به‌ویژه جوانان، به منزله منشوری برای «دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی» است و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم می‌زند. ایشان تصریح دارند: جامعه‌ای می‌تواند پذیرای مهدی موعود (عج) باشد که در آن آمادگی و قابلیت باشد، و آلا مثل انبیاء و اولیای طول تاریخ می‌شود (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۶/۰۹/۲۵). برای رسیدن به چنین جامعه‌ای، گام‌های متعدد بینشی، کنشی (رفتاری)، فرهنگی، اقتصادی، نظامی، سیاسی و ... وجود دارد. دیدگاه ایشان در تمدن‌سازی عصر ظهور را می‌توان از ابعاد سه‌گانه فردی، اجتماعی و بین‌المللی بررسی کرد؛ بُعد بین‌المللی، سومین بُعد از گام‌های تمدن‌سازی است که این مقاله با روش توصیفی و تحلیلی به بررسی آن در دو بُعد سلوک بینشی و رفتاری می‌پردازد. سوال اصلی پژوهش این است که گام‌های بینشی و رفتاری تمدن‌ساز عصر ظهور در سطح بین‌المللی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای چه تحلیل قرآنی و حدیثی دارد؟

پیشینه

با جستجوی کتابخانه‌ای و اینترنتی در سایت‌های معتبر علمی، در مورد مقاله حاضر، آثار مرتبگی وجود دارد.

در مورد پیشینه عام این موضوع در نرم افزار مهدویت در این باره کتاب و مقالاتی گردآوری

شده مانند: «تمدن در عصر مهدی موعود» نوشته سیدعباس مدرسی با ترجمه حبیب‌الله رهبر، که در موضوع حکومت امام علیه السلام و تمدن عصر مهدوی است؛ «نهضت انتظار و انقلاب اسلامی (سطح ۳)»، نگاشته علی اصغر الهامی‌نیا، که با موضوع وظائف منتظران می‌باشد. در پایگاه اطلاع رسانی حوزه نت، مقاله «ساخت تمدن نوین اسلامی بر پایه مفهوم انتظار» نیز موجود است. همه این نوشتارها از نظر محتوایی با نوشتار مقاله حاضر متفاوت است چرا که هر یک، زاویه‌ای خاص را دنبال کرده و در آن آثار، ادغام صبغه قرآنی-حدیثی، مشاهده نشد.

آثار خاصی نیز به نظرات آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته است؛ به‌عنوان نمونه:

پایان‌نامه ارشد رشته تفسیر و علوم قرآن در دانشکده علوم و فنون قرآن کریم تهران با عنوان «مبانی قرآنی و روایی دیدگاه مقام معظم رهبری در باره تمدن‌سازی نوین اسلامی» نگارش حامد خدایاری به راهنمایی محمد فراهانی در بهمن سال ۹۷، که نگارنده در آن به مراحل و مؤلفه‌های تمدن‌سازی نوین اسلامی، همچنین به موانع تشکیل تمدن نوین اسلامی و راه حل‌های قرآنی و روایی آن از دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته، در نهایت نیز مبانی قرآنی و روایی بیانیه گام دوم انقلاب را آورده است. پایان‌نامه مذکور به مبانی پرداخته ولی نوشتار حاضر گام‌ها را مد نظر دارد. اسماعیل عارفی گوروان در مقاله «زمینه‌های تحقق تمدن نوین اسلامی در جامعه اسلامی از منظر مقام معظم رهبری» با بررسی نظام فکری معظم‌له، به برخی عوامل بیرونی و درونی‌کننده حرکت تمدن اسلامی اشاره و ذکر نموده که ایشان بروز انقلاب اسلامی ایران را نقطه خیزش جدید برای تمدن اسلامی به شمار آورده‌اند، سپس به مراحل تکوین تمدن نوین اسلامی از منظر ایشان پرداخته است؛ اما این مقاله متکفل تحلیل قرآنی-روایی است.

با توجه به آثار عام و خاص مذکور، آثار اخص که در آن به سه حیطه «بررسی قرآنی و حدیثی»، «گام‌های تمدن‌ساز عصر ظهور» با «تحلیل اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای» با هم پرداخته باشد، یافت نشد؛ از این رو به نظر می‌رسد نوشتار حاضر که بعد سوم از گام‌های تمدن‌سازی را دنبال می‌کند، کاری جدید باشد.

۱. مفهوم شناسی

قبل از شروع بحث، تبیین مفهومی دو کلمه کلیدی «تمدن» و «عصر ظهور» می‌آید:

۱-۱. تمدن

واژه «تمدن» نقطه مقابل بداوت (بادیه نشینی) است. معادل عربی آن «حضاره» به معنای اقامت در شهر است (راغب، ۱۴۱۲: ۲۴۱؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۹۷/۴). این کلمه از ریشه (م د ن) به معنای «تخلقی به اخلاق اهل شهر و انتقال از خشونت و جهل به حالت ظرافت و انس و معرفت» (دهخدا، ۱۳۴۳: ۹۴۲/۱۴) است. به عبارت دیگر، به معنای «شهرنشینی» است و به صورت مجازی در معنای «تربیت» و «ادب» (همان) به کار رفته است. کلمه «تمدن داشتن» نیز مصدر مرکب به معنای «دارای تربیت بودن» (همان) است. همچنین کلمه «تمدن؛ civilization» در حالت مصدری به معنای «شهرنشین شدن، به اخلاق و آداب شهریان خوگرفتن»؛ و در حالت اسمی به معنای «همکاری افراد یک جامعه در امور اجتماعی، اقتصادی، دینی، سیاسی و...» به کار رفته است (معین، ۱۳۸۶: ۴۶۳).

تعبیر متعددی از تمدن ارائه شده، در یک دسته‌بندی کلی به چهار معنای «انسان محور»، «فرهنگ محور»، «جامعه محور» و «تاریخ محور» تقسیم شده است (حسینی، ۱۳۹۳: ۳۱-۲۷). در یکی از تعبیر، عبارت «تشکل هماهنگ انسان‌ها، در حیات معقول، با روابط عادلانه، و اشتراک همه افراد و گروه‌های جامعه، در پیشبرد اهداف مادی و معنوی انسان‌ها، در همه ابعاد مثبت» (جعفری، ۱۳۷۹: ۷) آمده است. در تعبیر دیگر تمدن، تجلی آثار و نشانه دستاوردهای مادی و معنوی تاریخ مردم یک سرزمین در زمان و مکان معین است (شایان مهر، ۱۳۸۴: ۱۷۳). حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مصداق عینی و خارجی پیشرفت همه جانبه با مفهوم اسلامی را «ایجاد تمدن نوین اسلامی» می‌داند که خود دارای دو بخش است؛ بخش «ابزاری» شامل ارزش‌هایی مانند علم، اختراع، و بخش «منتی» که سبک زندگی را در بر می‌گیرد؛ به عبارتی، بخش اول، بخش «سخت افزاری» و بخش دوم، بخش «نرم افزاری» تمدن به حساب می‌آید. ایشان معتقدند اگر در بخش دوم پیشرفت نکنیم، پیشرفت‌های بخش اول نمی‌تواند ما را راستگار کند. هدف آن نیز تکامل مادی و معنوی انسان، رسیدن به حیات طیبه، تحقق عبودیت و قرب

الهی است (بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳).

بنابراین، «تمدن» در دیدگاه ایشان همه جانبه بوده، دارای دو بخشِ ابزاری و اصلی، به هدف تکامل مادی و معنوی انسان است.

۱-۲. عصر ظهور

کلمه «عصر» در چند معنا به کار رفته است مانند: «زمان، روزگار، دوره» و «فشردن» (راغب، ۱۴۱۲: ۵۶۹؛ معین، ۱۳۸۶: ۱۰۰۵)؛ همچنین کلمه «ظهور» دارای چند معناست که «آشکار شدن، نمایان شدن» یک معنای آن است (راغب، ۱۴۱۲: ۵۴۱-۵۴۰؛ معین، ۱۳۸۶: ۹۸۷). صاحب تفسیر نور الثقلین، ذیل کلمه «العصر» (عصر: ۱) حدیثی از امام صادق علیه السلام با این عبارت آورده «الْعَصْرُ عَصْرُ خُرُوجِ الْقَائِمِ علیه السلام (عروسی حویزی، ۱۴۱۵: ۵/۶۶۶)؛ منظور از عصر، عصر خروج حضرت مهدی علیه السلام است». علامه طباطبایی مراد از عصر را «عصر ظهور حضرت رسول صلی الله علیه و آله» می داند و بعد از ذکر اقوال مختلف در مورد این کلمه، به این نکته اشاره دارد که طبق بعضی از روایات، مراد «عصر ظهور حضرت مهدی علیه السلام» است که در آن عصر، حق بر باطل به طور کامل غلبه کند (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۲۰/۳۵۶-۳۵۵).

حضرت آیت الله خامنه‌ای آغاز زندگی واقعی بشر را از زمان حضرت حجت علیه السلام دانسته، تصریح دارند عصر ظهور در انتهای وضع کنونی زندگی بشر است. ایشان در فروردین سال ۹۹ در سخنرانی تلویزیونی خود چند نکته مهم را در مورد حضرت حجت علیه السلام یادآور شدند از جمله اینکه بیان کردند «زندگی واقعی بشر از زمان حضرت ولی عصر شروع می شود» (سخنرانی تلویزیونی به مناسبت ولادت حضرت امام زمان عج، ۱۳۹۹/۰۱/۲۱).

همچنین در پیامی به کنگره حج، با استناد به آیه وعد (نور: ۵۵) تحقق وعده الهی را نوید داده، فرمودند: «تحقق کامل وعده الهی یعنی پیروزی حق بر باطل و بازسازی امت قرآن و تمدن نوین اسلامی در راه است» (پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۸۷/۰۹/۱۷). ایشان نشانه تحقق این وعده را در دو رخداد «پیروزی انقلاب اسلامی» و «بنای بلندآوازه نظام اسلامی» دانسته، معتقدند این دو اتفاق، ایران را به «پایگاه مستحکم برای اندیشه حاکمیت و تمدن اسلامی» تبدیل کرد (همان).

بعد از شناخت دو مفهوم کلیدی مقاله، از میان گام‌های بین‌المللی تمدن‌سازی در عصر ظهور از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، دو گام سلوک بینشی (معرفتی / ادراکی) و سلوک رفتاری (عملی)، همراه تحلیل قرآنی-حدیثی، بررسی می‌شود.

۲. گام‌های سلوک بینشی (معرفتی / ادراکی)

۲-۱. چستی «گام‌های سلوک بینشی»

کلمه «سلوک» مصدر به معنای «راه رفتن» (دهخدا، ۱۳۴۳: ذیل کلمه سلوک)، «راه پیمودن» (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۰/۴۴۲) و کلمه «بینش» اسم مصدر از دیدن، قدرت، بینایی و بصارت است (دهخدا، ۱۳۴۳: ذیل کلمه بینش). منظور از ترکیب کلمه «سلوک بینشی» در اینجا آن اعتقادی است که فرد برای پیمودن مسیر انتخاب کرده، در آن گام برمی‌دارد. سلوک بینشی مصادیق متعدد دارد یک مورد آن سلطه ناپذیری از کفار است.

خدای متعال در آیات متعددی مؤمنان را از قرار گرفتن تحت سلطه کفار منع کرده مانند آیه ﴿لَنْ يُجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ خدا هیچ راهی برای (تسلط) کافران بر مؤمنان قرار نداده است ﴿(نساء: ۱۴۱) برای فهم بهتر این آیه، لازم است مفهوم دو کلمه «سبیل» و «مؤمن» روشن شود.

کلمه «سبیل» در لغت به معنای «طریق» (ابن‌فارس، ۱۴۰۴: ۳/۱۳۰؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۱/۳۱۹) و راهی نرم که هموار باشد (راغب، ۱۴۱۲: ۳۹۵) آمده، در این آیه به این معناست که «خدای متعال هرگز کفار را مافوق مؤمنین و مسلط بر آنان قرار نمی‌دهد». بیشتر مفسران برای این کلمه، دو معنا قائل شده‌اند: اول «غلبه» (طوسی، بی تا: ۳/۳۶۴؛ ابن‌عاشور، بی تا: ۴/۲۸۷؛ طباطبایی، ۱۳۹۰: ۵/۱۱۶) و دوم «حجت» (طوسی، همان؛ فخررازی، ۱۴۲۰: ۱۱/۲۴۸؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵: ۱/۵۱۳) که هر کدام وجوهی دارند که شرح آن‌ها جای دیگر را می‌طلبد. در زمان نزول آیه، دو کلمه «اسلام» و «ایمان» به یک معنا بوده‌اند؛ پس «مؤمن» در این آیه در مقابل کافر و شامل همه فرق مسلمین (خاصه و عامه) است (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹: ۲۰۲).

ظاهر عبارت ﴿لَنْ يُجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ چنین است که خدای متعال در این آیه می‌فرماید در عالم تشریح هیچ حکم و قانونی (در باب عبادات، معاملات و سیاسات) وجود ندارد که موجب سبیل و سلطنت کافران بر مؤمنان باشد (جمعی از پژوهشگران، ۱۴۲۶: ۱۹۵/۱-۱۹۶). همچنین در آیاتی دیگر مانند آیه ۲۸ آل عمران و آیه ۱۴۴ نساء به حرمت پذیرفتن حکومت کافر از ناحیه مؤمنان و نیز نامشروع بودن هرگونه حکومت و سلطه کفار بر مسلمانان مطرح شده است؛ نتیجه این که مؤمنان به اقتضای ایمان خود این استحقاق را میابند که خدای متعال به حکم جعل تشریحی، آن‌ها را از زیر سلطه کفار خارج کند. مؤمنان در پرتو ایمان خود باید در برابر هرگونه عملی که موجب تسلط کفار بر آنان شود، مقاومت نمایند تا وعده الهی مبنی بر جهانی شدن دین حق را تحقق یابد.

۲-۲. مهم‌ترین گام‌های سلوک بینشی

با توجه به اینکه، بحث «ایمان به خدا» و «باور به تحقق وعده‌های الهی» در این مقاله، مهمترین گام‌های سلوک بینشی در زمره گام‌های بین‌المللی تمدن‌ساز عصر ظهور است که تحلیل آن ارائه می‌شود، هر چند در این مبحث، گام‌های متعددی را می‌توان برشمرد ولی این دو گام به‌عنوان نمونه انتخاب شد.

۲-۲-۱. ایمان به خدا

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای «ایمان به خدا» نخستین نیاز برای «تمدن‌سازی نوین اسلامی» است (بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳). مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از روحانیون مسلمان آفریقایی، به پایه‌گذاری تمدن عظیم تاریخی در صدر اسلام اشاره کردند که این تمدن در پرتو ایمان و اتکای به خدای متعال شکل گرفته و تاکید کردند دیگران هم به شرط ایمان به خدا می‌توانند چنین تمدنی را ایجاد کنند، ما هم به شرط ایمان می‌توانیم این کار را بکنیم (بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۰۳).

ایشان معتقدند جامعه مطلوب اسلام، جامعه‌ای است که از لحاظ «مادی» و «معنوی» باید با هم پیشرفت کند؛ در این صورت است که آن خصوصیات استثنائی جامعه و تمدن اسلامی، خود را با ترکیبی از دنیا و آخرت نشان می‌دهد (بیانات در دیدار مردم شاهرود، ۱۳۸۵/۰۸/۲۰).

و می‌فرمایند: «ما می‌توانیم تمدن نوین اسلامی را برپا کنیم و دنیایی بسازیم که سرشار از معنویت باشد و با کمک معنویت و هدایت معنویت راه برود؛ این کارها را می‌توانیم انجام بدهیم، که به توفیق الهی هم، می‌کنیم» (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲/۰۹/۱۹). بیانات معظم‌له مستند به قرآن و احادیث اهل بیت علیهم‌السلام است. آیات و روایات بسیاری، ایمان به خدای متعال را گوشزد می‌کند که در اینجا چند مورد به‌عنوان نمونه ذکر می‌شود.

علامه طباطبایی ذیل آیه ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا﴾ خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند وعده داده است که قطعاً آنان را در زمین جانشین خواهد ساخت، چنان‌که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین قرار داد، و حتماً دینشان را که برایشان پسندیده است به سودشان استقرار خواهد بخشید، و قطعاً بیمشان را به ایمنی مبدل خواهد کرد. این در حالی است که مرا می‌پرستند و چیزی را شریک من نمی‌سازند ﴿نور: ۵۵﴾؛ می‌نویسد: خدای متعال به کسانی که دارای دو ویژگی «ایمان» و «عمل صالح» هستند وعده داده که به‌زودی برای آنان جامعه‌ای پدید می‌آورد که به تمام معنا صالح بوده و در عقاید و اعمال افراد آن جامعه، جز دین حق، چیزی حاکم نباشد؛ از خصوصیات چنین جامعه‌ای، «عبادت خالصانه» است. چنین مجتمعی تاکنون در دنیا شکل نگرفته و تنها مصداق آن در عصر ظهور حضرت حجت علیه‌السلام خواهد بود (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۵/۱۵۵).

علاوه بر آیه وعد (نور: ۵۵)، در آیات دیگری خدای متعال به تشکیل حکومت واحد جهانی، به دست بندگان صالح وعده داده است، مانند آیه ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾؛ و البته در زبور پس از تورات نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد ﴿انبیاء: ۱۰۵﴾؛ و در آیاتی به حکومت اهل تقوا و صالحان روی زمین، تصریح شده است، مانند ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾؛ زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد ﴿انبیاء: ۱۰۵﴾؛ ﴿الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (اعراف: ۱۲۸؛ هود: ۴۹؛ قصص: ۸۳)؛ عاقبت [نیک]

برای تقوایبندگان است»، ﴿الْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ (طه: ۱۳۲)؛ عاقبت [نیکو] برای [اهل] تقواست» که بر این نوع از حکومت تاکید دارند.

در کتاب «من لایحضره الفقیه» که از کتب اربعه شیعه محسوب می‌شود، در باب النوادر، حدیثی طولانی از پیامبر ﷺ خطاب به امام علی ؑ نقل شده؛ در قسمتی از آن، در مورد ایمان مردم آخرالزمان در خطاب به امام علی ؑ ذکر شده در قسمتی از آن چنین آمده است: «یا علی أَعْجَبُ النَّاسِ إِيْمَانًا وَ أَعْظَمُهُمْ يَقِينًا قَوْمٌ يَكُونُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ لَمْ يَلْحَقُوا النَّبِيَّ وَ حُجِبَ عَنْهُمْ الْخَبْرَةُ فَأَمَّنُوا بِسَوَادِ عَلِيٍّ بِيَاضٍ؛ ای علی! عجیب‌ترین مردم از نظر ایمان و بالاترین آن‌ها در یقین، کسانی هستند که در آخرالزمان می‌آیند، پیامبر را ندیده‌اند و حجت (امام) از آن‌ها پنهان است اما با نوشته‌ها (نشانه‌ها) ایمان آورده‌اند» (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۴/۳۶۶)؛ این حدیث ارزش والای مردمانی را که در عصر غیبت امام زمان ؑ با ایمان راسخ و یقین به خدای متعال و اهل بیت ؑ زندگی می‌کنند، به خوبی نشان می‌دهد. چنین ایمانی، پایه و اساس تمدن اسلامی در عصر ظهور خواهد بود.

همچنین همه کتاب‌های آسمانی، نسبت به حاکمیت صالحان بر زمین نوید داده‌اند و این پیشگویی در قرآن و کتب آسمانی، بیانگر پیروزی و حاکمیت انسان‌های صالح در آخرالزمان می‌باشد؛ همان کسانی که متصف به ارکان سه‌گانه ایمان که در کلام امام علی ؑ آمد، هستند. از مولا امیرالمومنین علی ؑ در مورد ارکان ایمان سوال کردند، حضرت سه رکن برای آن بیان فرمودند: «الایمان معرفة بالقلب و اقرار باللسان و عمل بالارکان؛ ایمان، بر شناخت با قلب، اقرار با زبان و عمل با اعضا و جوارح استوار است» (سید رضی، ۱۳۷۹: حکمت ۲۲۷)؛ در این حکمت کمال ایمان بیان شده و بر ضرورت این سه رکن برای ایمان به خدا تاکید دارد.

۲-۲-۲. باور به تحقق وعده‌های الهی

دومین گام سلوک بینشی در دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «باور به تحقق وعده‌های الهی» است. ایشان از وجود مقدس امام زمان ؑ به‌عنوان مصداق وعده الهی نام برده، می‌فرمایند: این بازمانده خاندان وحی و رسالت، علم سرفراز خدا در زمین است (سخنرانی در سالروز میلاد امام عصر (عج)، ۱۳۶۹/۱۲/۱۱). یکی از وعده‌های الهی، تداوم امامت در عترت پیامبر ﷺ تا

ظهور حضرت حجت عجله است. امیرالمومنین امام علی علیه السلام این ضرورت تداوم را با ستارگان آسمان مثل زده، می‌فرماید: «أَلَا إِنَّ مَثَلَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَثَلِ نُجُومِ السَّمَاءِ: إِذَا خَوَى نَجْمٌ طَلَعَ نَجْمٌ؛ آگاه باشید، مثل آل محمد چونان ستارگان آسمان است، اگر ستاره‌های غروب کند، (تا ظهور صاحب الزمان عجله) ستاره دیگری طلوع خواهد کرد» (سید رضی، ۱۳۷۹: خطبه ۱۰۰)؛ در این بخش از خطبه به خوبی تحقق این وعده الهی ترسیم شده است و مومنان با باور به آن، گام‌های سلوک بینشی را بهتر طی می‌کنند.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان اندیشمند دینی، در خصوص قطعیت غلبه صلاح بر فساد در جهان، بینش اسلامی را چنین تبیین می‌نمایند: از نظر اسلام و بینش اسلامی، جریان عالم به سمت حاکمیت حق و صلاح است؛ رسالت همه انبیاء و اولیاء سوق دادن انسان به آن بزرگراه اصلی است که وقتی وارد آن شد بدون هیچ‌گونه مانعی تمام استعدادهايش می‌تواند بروز کند. هنوز بشریت به نقطه شروع آن صراط مستقیم نرسیده است؛ آن در زمان ولی عصر (عج) محقق خواهد شد و در نهایت، صلاح بر فساد و قوای خیر بر قوای شر غلبه می‌کند. این یکی از نقاط جهانیابی اسلامی است که در آن هیچ‌گونه تردیدی نیست (بیانات در دیدار مسؤولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران؛ ۱۳۷۹/۰۹/۱۲؛ نیز ر. ک: بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در سالروز میلاد خجسته امام زمان (عج)، ۱۳۷۹/۰۸/۲۲).

دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای متکی به آیات و روایات است. اعتقاد به حتمی بودن ظهور حضرت حجت عجله یکی از اصول مهم باور به تحقق وعده‌های الهی است که در قرآن و روایات معصومان علیهم السلام به روشنی بیان شده است. خدای متعال به ظهور منجی آخرالزمان عجله وعده داده و این وعده الهی غیرقابل تغییر است. دسته‌ای از آیات، بر قطعی بودن تحقق وعده الهی به‌طور مطلق تصریح دارد و دست‌های دیگر مربوط به وعده الهی در خصوص ظهور آن حضرت می‌باشد.

آیاتی مانند ﴿وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَعَدَهُ حَقَّ خَدَاةٍ﴾ (نساء: ۱۲۲) و ﴿وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ وَعَدَهُ؛ خدا [این را] وعده داده است، و خدا وعده‌اش را خلاف نمی‌کند﴾ (روم: ۶)؛ بیانگر آن است که خلف وعده الهی، ممکن نیست. یکی از وعده‌های الهی در قرآن، «غلبه اسلام» است

که در سه آیه با عبارت ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾ اوست آن‌که پیامبرش را با هدایت و دین درست فرستاد تا آن را بر همه ادیان غالب گرداند» (توبه: ۳۳؛ فتح: ۲۸؛ صف: ۹)؛ به آن تصریح شده است.

در باره مراد از این «غلبه»، مفسران نظرات مختلف ارائه کرده‌اند که در اینجا دو نظر عمده مطرح می‌شود:

اول، «پیروزی منطقی و استدلالی»: برخی معتقدند این امر، حاصل شده است، چرا که اسلام از نظر قدرت منطقی و استدلال بر تمامی آئین‌های موجود برتری دارد (قرطبی، ۱۳۶۴: ۸/۱۲۱؛ و ۲۹۲/۱۶)، البته این مفسر ذیل آیه ۹ سوره صف آورده که از موارد ظهور، غلبه با «ید» در قتال است (همان: ۸۶/۱۸).

دوم، «غلبه ظاهری و غلبه قدرت»: عده‌ای گویند موارد استعمال کلمه «یظهر» دلیل بر غلبه خارجی است، بنابراین علاوه بر مناطق وسیعی که امروز در قلمرو اسلام قرار گرفته، زمانی فرا خواهد رسید که همه جهان به‌طور رسمی زیر این پرچم قرار می‌گیرد، و این امر به وسیله قیام مهدی (عج) تکمیل می‌شود (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۸/۵؛ و ۱۹۲-۱۹۱، و ۴۲۰؛ طبری، ۱۴۱۲: ۸۲/۱۰؛ و ۶۹/۲۶؛ مکارم، ۱۳۷۱: ۷/۳۷۲-۳۷۱؛ و ۱۱۱/۲۲-۱۰۱؛ و ۸۵-۸۴). در حدیثی از پیامبر اسلام ﷺ نقل شده که فرمودند: «لا یبقی علی ظهر الارض بیت مدر ولا وبر الا ادخله الله کلمة الاسلام...» در روی زمین خانه‌ای از گل یا کُرک، باقی نمی‌ماند، مگر اینکه خدای متعال اسلام را در آن وارد می‌کند» (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۸/۵) علامه طباطبایی ذیل آیه ۹ سوره صف فرمودند: «إظهارُ شیءٍ علی غیره نُصْرَتُهُ و تغلیبُهُ علیه؛ اظهار چیزی در مقابل چیز دیگر به معنای نصرت و غلبه بر آن است» (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۹/۲۵۵) بحث از تحقق وعده‌های الهی در قرآن بسیار است که در این جا تنها نمون‌های از آن ذکر شد.

باور به تحقق وعده‌های الهی درباره ظهور حضرت حجت عجل الله فرجه تنها یک اصل اعتقادی نیست بلکه عامل امید و ایجاد انگیزه برای اصلاح و انتظار فعالانه برای ظهور و اصلاح امور جهان است و در یک کلام، تمدن‌سازی عصر ظهور می‌باشد. معارف دینی بر این نکته تکیه دارد که مؤمنان نباید با انتظار مذموم، تنها منتظر تحقق وعده خدای متعال بمانند، بلکه در عصر غیبت

وظیفه دارند برای عصر ظهور، زمینه‌سازی نمایند. از جمله این زمینه‌سازی‌ها، فراهم کردن موقعیتی برای تحقق عبادت خالصانه است که یکی از وظایف مؤمنان به شمار می‌رود. هرچند خدای متعال اراده کرده که عبادت خالصانه را در آن زمان محقق کند، اما باید دانست که زمینه‌های آن باید از قبل فراهم گردد؛ یکی از آن زمینه‌ها «ایمان واقعی» است. با دقت در آیات مذکور روشن می‌شود که برای تمدن‌سازی عصر ظهور لازم است بینش دینی را «طبق خواسته الهی» تنظیم کرد، نه طبق آن چه دیگران برای مؤمنان طراحی کرده‌اند؛ این امر یک گام اساسی به شمار می‌رود.

بعد از توضیح در خصوص «ایمان به خدا» و «باور به تحقق وعده‌های الهی» به‌عنوان دو گام مهم سلوک بینشی در تمدن‌سازی نوین اسلامی، ضروری است که مؤمنان در بُعد رفتاری نیز گام‌های سلوک عملی را بپیمایند؛ در ادامه، تحلیل سه گام از آن ارائه خواهد شد با این توضیح که منظور از سلوک رفتاری در اینجا، عملکرد فرد، اجتماع و به خصوص از نظر جهانی است.

۳. گام‌های سلوک رفتاری (عملی)

۱-۳. چستی سلوک رفتاری

با انجام تاملی مناسب در مجموعه سخنان بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، به این جمع بندی دست می‌یابیم که از نظر معظم له، «سلوک رفتاری تمدن‌ساز عصر ظهور» در سطح بین‌المللی به معنای الگوی زیست مؤمنانه و عدالت‌محور امت اسلامی است که در تعامل با جهان، به جای انفعال و تقلید، بر پایه‌ی ایمان، اخلاق، عقلانیت، عدالت و کرامت انسانی شکل می‌گیرد. طبیعتاً چنین سلوکی باید مبتنی بر امور ذیل باشد:

بر معنویت و عدالت استوار باشد و از مرزهای فردی فراتر رود تا جامعه و امت جهانی را تحت تأثیر قرار دهد.

در عرصه بین‌الملل، با مقاومت در برابر سلطه‌گری و ظلم و نیز با گسترش فرهنگ تعاون، گفت‌وگو و همزیستی عادلانه همراه باشد.

زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی باشد که مقدمه‌ای برای تحقق تمدن جهانی عصر ظهور امام مهدی (عج) خواهد بود.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در مسیر «تمدن‌سازی نوین اسلامی»، پیرامون اهمیت رشد و شکوفایی، بر برتری رویش‌ها نسبت ریزش‌ها، تأکید دارند و مسئله رویش‌های نوبه نو در نظام جمهوری اسلامی را از مسائل اساسی و مهم برشمرده‌اند، می‌فرمایند: اکنون باید نگاه به آینده‌ای روشن و دور داشت، آینده‌ای که همان «ایجاد تمدن اسلامی» است (بیانات در دیدار مردم استان ایلام، ۱۳۹۳/۰۲/۳۱). ایشان در بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، به صراحت آورده‌اند که «رویش‌های انقلاب بسی فراتر از ریزش‌ها است» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

۲-۳. مهم‌ترین گام‌های رفتاری تمدن ساز

برای گام‌های رفتاری تمدن‌ساز، مصادیق فراوانی مطرح است؛ در این بخش، به سه گام کلیدی «عبودیت»، «قدرتمندی» و «تبری» به‌عنوان مهم‌ترین گام‌های تمدن‌سازی از منظر ولیّ امر مسلمانان پرداخته خواهد شد.

۱-۲-۳. عبودیت

سرچشمه سلوک عملی، «عبودیت» است؛ از این رو در این قسمت از نوشتار، اولین گام سلوک عملی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، «بنده خدا بودن» آمده است. ایشان جوهر اصلی جامعه اسلامی را در عنصر تعبد، ایمان و عمل صالح آحاد مردم دانسته، می‌فرمایند: اولین وظیفه، ایجاد ارتباط و اتصال محکم‌تر با خدای متعال و بندگی خالص‌تر و بهتر است (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴/۰۳/۰۶). معظم له، مهم‌ترین مسئولیت جامعه اسلامی را کمال معنوی و الهی انسان‌ها برشمرده و فرمودند: جامعه‌ای که به عبودیت خدا (معرفت کامل خدا) می‌رسد، تخلق به اخلاق الله پیدا می‌کند؛ این نهایت کمال انسانی است (بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). ایشان معتقدند روح توحید به این معناست که انسان در مقابل غیرخدا، جبهه بندگی به زمین نساید. این معنای عبودیت کامل و خالص است (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۳/۱۰/۱۰).

حضرت آیت الله خامنه‌ای در دیدار جمعی از روحانیون، هدف از تبلیغ را دعوت به عبودیت فردی و اجتماعی دانسته و تاکید کردند که هدف تمام پیامبران، سوق دادن مردم به صراط مستقیم یعنی عبودیت است؛ باید مردم را به عبودیت الهی سوق دهید. عبودیت در زمینه اخلاق، عمل فردی و اجتماعی کاربرد دارد و وقتی عمل اجتماعی پیش آمد، بحث‌های سیاسی هم در حوزه کار قرار می‌گیرد؛ بنابراین عبودیت منطقه وسیعی در زندگی انسان دارد و به عمل شخصی، عمل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... گسترش می‌یابد (بیانات، ۱۳۷۶/۱۰/۰۳).

در آموزه‌های قرآن بحث عبودیت بسیار آمده است. به‌عنوان نمونه، آیه ﴿ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ؛ محمد پیامبر خداست، و کسانی که با اویند بر کافران سختگیر و با یکدیگر مهربانند. آنان را می‌بینی که در رکوع و سجده‌اند و فضل و خشنودی خدا را طلب می‌کنند. علامت آنان بر اثر سجده در چهره‌هایشان پیداست ﴿ (فتح: ۲۹)؛ چهار مؤلفه جامعه اسلامی را ترسیم می‌کند: نخست، همراهی با رسول ﷺ؛ دوم، قوی و شدید در مقابل بیگانگان، مهربان در ارتباط با خودی‌ها؛ سوم، عبودیت افراد جامعه؛ و چهارم، تلاش با امید به فضل خدا. در این آیه، همراهی عبادی و سیاسی یاران رسول اکرم ﷺ بیان شده است؛ به گونه‌ای که آنان علاوه بر مهربانی و رحمت نسبت به یکدیگر و صلابت در برابر بیگانگان، در عبادت (رکوع، سجود، شب زنده داری) نیز کوشا بوده و عبودیت دارند.

۳-۲-۲. قدرتمندی

حضرت آیت الله خامنه‌ای معتقدند عدالت حضرت مهدی علیه السلام که جهانی است، تنها با موعظه به دست نمی‌آید؛ بلکه استقرار عدالت در سطح جهان، نیازمند آن است که انسان‌های صالح و عدالت طلب، «قدرت» را در دست داشته باشند و با زبان قدرت، با زورگویان سخن بگویند. ایشان تاکید می‌کنند که باید با کسانی که از قدرت ظالمانه سرمست هستند، با زبان اقتدار برخورد کرد (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان در مصلاهی تهران، ۱۳۸۱/۰۷/۳۰).

ایشان در چهارمین توصیه بیانیه گام دوم انقلاب که درباره عدالت و مبارزه با فساد است چنین

مرقوم داشته‌اند: عدالت در صدر هدف‌های اولیّه همه بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز همان جایگاه را دارد؛ این امر به صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولیّ عصر (عج) میسر نخواهد شد، ولی به صورت نسبی، همه جا و همه وقت، ممکن و فریضه‌ای بر عهده همه به ویژه حاکمان است (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). برای دستیابی به مستندات قرآنی و حدیثی اندیشه معظم له چند مورد به عنوان نمونه ذکر می‌شود.

آیاتی از قرآن، مؤمنان را به آمادگی برای مقابله با کفار و تجهیز نیروهای جنگی به اندازه توانیایشان دستور می‌دهد؛ از جمله آیه ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ؛ و برای [رویارویی با] آنان هر چه توانستید (نیرو و اسب‌های بسته) آماده کنید﴾ (انفال: ۶۰) است. مفسران در مورد مراد از این جمله با توجه به احادیث، معانی مختلف ذکر کرده‌اند (عروسی حویزی، ۱۴۱۵: ۲/ ۱۶۴-۱۶۵؛ طباطبایی، ۱۳۹۰: ۹/ ۱۳۰). تفسیر قمی آن را به معنای «سلاح» به کار برده است (قمی، ۱۳۶۳: ۱/ ۲۷۹). علامه طباطبایی در ذیل آیه به بحث حکومت اسلامی پرداخته و آن را حکومت انسانی می‌داند که حقوق همه افراد را رعایت نماید؛ از سوی دیگر ایشان دشمن منافع یک جامعه اسلامی را دشمن منافع تمامی افراد بر می‌شمارد و نتیجه می‌گیرد که بر همه افراد لازم است که با قیام خود، دشمن را از خود و منافع خود دفع نمایند و تاکید دارد که باید برای چنین زمانی، نیرو و اسلحه را آماده داشته باشند و برخی از آمادگی‌های دفاعی را کسب نمایند؛ از این رو تکلیف در «أَعِدُّوا» را به عهده همگان می‌داند نه این که فقط به عهده حکومت باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۹/ ۱۱۵-۱۱۴).

امیرالمومنین امام علی علیه السلام در ترسیم نقش قدرت در به اثبات رساندن نظرات، چنین فرمودند: «صَوَّبَ الرَّأْيَ بِاللَّدْوْلِ: يُقْبَلُ بِإِقْبَالِهَا وَيَذْهَبُ بِذَهَابِهَا؛ استواری رأی با کسی است که قدرت و دارایی دارد، با روی آوردن قدرت، روی آورد و با پشت کردن آن روی برتابد» (سید رضی، ۱۳۷۹: حکمت ۳۳۹). در این حکمت به اهمیت قدرت و حاکمیت اندیشه به خوبی پرداخته شده است. همچنین آن حضرت در مورد اهداف حکومت اسلامی چنین فرمودند: «لِتَرَدَّ الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ وَنُظْمِ الْإِصْلَاحِ فِي بِلَادِكَ فَيَأْمَنَ الْمَظْلُومِينَ مِنْ عِبَادِكَ وَتُقَامَ الْمُعْظَلَةُ مِنْ حُدُودِكَ؛ می‌خواستیم نشانه‌های حق و دین تو را به جایگاه خویش بازگردانیم و در

سرزمین‌های تو اصلاح را ظاهر کنیم تا بندگان ستم‌دیده‌ها در امن و امان زندگی کنند و قوانین و مقررات فراموش شده تو بار دیگر اجرا گردد» (سید رضی، ۱۳۷۹: خطبه ۱۳۱). با عنایت به بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و با استناد به آیه و نکاتی از نهج البلاغه، به دست می‌آید جامعه‌ای که داعیه تمدن‌سازی ظهور است، نیاز به قدرت دارد تا بتواند گامی در جهت تمدن‌سازی برداشته و نظر دینی خود را در جهان به اثبات برساند.

۳-۲-۳. تبّری

تبری از دشمنان و طاغوت‌ها، یکی دیگر از گام‌های سلوک رفتاری در کلام مقام عظمای ولایت است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار جمعی از روحانیون درباره لزوم بیان تحلیل سیاسی در کنار اخلاق و معنویت، به نکات مهمی در امر تبلیغ پرداختند از جمله فرمودند: سه دشمن را معرفی کنید؛ دشمن درونی (نفس اماره یا شیطان رجیم)، دشمن اجتماعی (شیطان بزرگ یا شیطان‌های گوناگون) و ایادی و اذنان شیطان (شیطان‌های قدرتمند عرصه سیاسی)؛ در ادامه فرمودند: عبودیت الهی یعنی اجتناب از «انداد الله» (ر.ک: بقره: ۱۶۵؛ ابراهیم: ۳۰؛ سبأ: ۳۳) و تبری جستن از همه آشکال آن؛ دعوت به عبودیت، نفی همه این‌ها را می‌طلبد. در کنار عبودیت فردی، باید صحنه زندگی اجتماعی و سیاسی انسان هم میدان عبودیت الهی باشد و در آن جا باید طاغوت‌ها ازاله شده، افشا گردند؛ هر چه ما به سمت توحید و عبودیت خدا پیش برویم، شرّ طواغیت و انداد الله از سر ما بیشتر کم خواهد شد (بیانات در دیدار جمعی از روحانیون، ۱۳۷۶/۱۰/۰۳؛ نیز ر.ک: بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲).

مقام معظم رهبری در جای دیگر از بیانات خود، خط کلی نظام اسلامی را «رسیدن به تمدن اسلامی» دانسته و تحقق تمدن اسلامی به‌طور کامل را در دوران ظهور حضرت حجت (عجل الله تعالی فرجه‌ه) دانسته، می‌فرمایند: در دوران ظهور، تمدن حقیقی اسلامی و دنیای حقیقی اسلامی به وجود خواهد آمد. دوران ظهور حضرت بقیةالله (ارواح‌نفاذ)، اول شروع حرکت انسان در صراط مستقیم الهی؛ با مانع کمتر یا بدون مانع؛ با سرعت بیشتر و با فراهم بودن همه امکانات برای این حرکت است. خطی که نظام اسلامی ترسیم می‌کند، خط رسیدن به تمدن اسلامی است، این خط اگر با جدیت، پشتکار، شناخت آنچه که لازم است و عمل به آنچه که وظیفه است، ادامه

پیدا کند سرنوشت حتمی آن این است که تمدن اسلامی یک بار دیگر بر مجموعه عظیمی از دنیا، پرتو خود را بگستراند و این امری «شدنی» و کاری است که باید گام به گام باشد، هر گامی محکم‌تر از گام قبل، با نگاه دقیق نسبت به هر قدمی که برمی‌داریم و با دید نافذ نسبت به مسیری که طی می‌کنیم، همراه باشد (بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه، ۱۳۷۹/۰۷/۱۴).

برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی نیاز هست تا موانع راه برداشته شود از این‌رو باید دید قرآن کریم چه ترسیمی از موانع دارد. در قرآن کریم عناوین «نفس»، «شیطان» و «طاغوت» به‌عنوان سه مانع اصلی پیشرفت انسان، معرفی شده که در ادامه بدان اشاره می‌شود. قرآن از سه نوع نفس، «نفس اماره»، «نفس لوامه» و «نفس مطمئه»، نام برده است. نفسی که مانع از اتصال به خدا است همان نفس اماره است.

کلمه «شیطان» به معنای دور شده از رحمت حق، در مورد هر موجود سرکش (جن، انسان، حیوان) اطلاق می‌شود (راغب، ۱۴۱۲: ۴۵۴). شیطان با ابزارهای مختلف مانند دشمنی و کینه‌توزی میان انسان‌ها درصدد گمراه کردن انسان است. آیات متعدد مانند: ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا؛ بی‌شک، شیطان دشمن شماست، پس شما هم او را دشمن خود بگیرید﴾ (فاطر: ۶)، با گوشزد کردن دشمنی شیطان، انسان را از او تحذیر نموده و همچون دشمن، دستور به مقابله با او را داده است.

کسی که تجاوز او از حق، شدید و مظهري برای دنیا و باطل است «طاغوت» نامیده می‌شود و در مقابل حق می‌باشد (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۸۵/۷-۸۲، ذیل کلمه ط غ ی). آیات قرآن در مورد طاغوت و راه آن‌ها، این مطلب را به مؤمنان تذکر می‌دهد که راه خدا با راه طاغوت و شیطان در تضاد است (نساء: ۷۶)؛ همچنین می‌فرماید طاغوت‌ها ابزار کار شیاطین و هر دو (طاغوت‌ها و شیاطین) عناصری در برابر حکومت پیامبران الهی هستند (نساء: ۶۰). این آیه، کفر به طاغوت را در مقابل و مخالفت با شیطان می‌داند.

از آنجا که اراده الهی، رساندن انسان به مقام خلیفه‌اللهی و اتصال به خود، همچنین اراده الهی برای جهان، ایجاد تمدن الهی توسط صالحان (انبیاء: ۱۰۵) جهت رساندن همه انسان‌ها

به خود است، با بهره‌گیری از آیه ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ؛ و همانا در میان هر امتی پیامبری برانگیختیم که [بگویند:] خدا را پرستید و از [پرستش] طاغوت پرهیزید» (نحل: ۳۶)؛ مهم‌ترین رسالت انبیاء بعد از دعوت به توحید را مبارزه با طاغوت‌ها معرفی کرده است. بحث عبودیت به‌عنوان گام اول سلوک عملی مطرح شد و در این جا بحث تبری آمد.

در منابع حدیثی، بحث تبری، در روایات متعدد آمده است. در کتاب «کمال الدین و تمام النعمه» روایتی از امام کاظم علیه السلام نقل شده که حضرت فرمودند: «طُوبَى لَشِيعَتِنَا الْمُتَمَسِّكِينَ بِحَبْلِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا الثَّابِتِينَ عَلَى مَوْلَاتِنَا وَ الْبِرَاءَةِ مِنْ أَعْدَائِنَا؛ خوشا به حال شیعیان ما، که در زمان غیبت قائم ما علیه السلام به رشته ولایت ما چنگ می‌زنند و بر دوستی ما ثابت و در بیزاری از دشمنان ما پابرجا و محکم می‌مانند» (ابن بابویه، ۱۳۹۵: ۳۶۱/۲)؛ در این روایت به ویژگی‌های شیعیان عصر غیبت پرداخته که یکی از آن ویژگی‌ها بیزاری از دشمنان اهل بیت علیهم السلام می‌باشد.

عبودیت جهانی با ظهور حضرت حجت علیه السلام تحقق خواهد یافت و در زمان غیبت امام زمان علیه السلام مؤمنان ضمن عبودیت الهی، موظفند تحت نظر نائب آن حضرت، با شناخت افکار طاغوتی، بیزاری از آن‌ها، تبری از مجریان تفکر و دوری از پیروان آن‌ها، زمینه‌ساز تمدن جهانی الهی باشند.

بنابراین در یک نگاه کلی به دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای سه گام «عبودیت، قدرتمندی و تبری» از مهم‌ترین گام‌های تمدن‌ساز عصر ظهور در بُعد سلوک رفتاری شمرده می‌شود که باید با دقت و جدیت دنبال شود تا تمدن اسلامی محقق گردد.

نتیجه‌گیری

بر اساس تحلیل‌های قرآنی و حدیثی از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، تحقق تمدن نوین اسلامی در سطح بین‌الملل، فرآیندی تدریجی و واقع‌گرایانه است. در بُعد بینشی، دو گام اساسی ایمان به خدا و باور به تحقق وعده‌های الهی، به عنوان محرک‌های اصلی حرکت تمدنی شناخته شده‌اند. همچنین، در بُعد رفتاری، سه گام کلیدی عبودیت، قدرتمندی و تبری به عنوان گام‌های

بنیادین تمدن‌سازی نوین اسلامی مطرح شده‌اند که تحقق آن‌ها مستلزم تربیت انسان‌هایی مؤمن، مقتدر و مرزبندی با جبهه باطل است.

تمدن نوین اسلامی در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، حرکتی تمدنی، چند بُعدی و عمیق است که باید با الهام از آموزه‌های قرآن، سنت اهل بیت علیهم‌السلام و عقلانیت دینی، در سطوح فردی، اجتماعی و بین‌المللی پیگیری شود. استمرار این حرکت، خودسازی، جامعه‌پردازی و آمادگی برای ظهور، رسالتی است که بر دوش نسل حاضر و آینده امت اسلامی قرار دارد.

پیشنهادها

- تحلیل قرآنی ارائه راهکارهای عملی تمدن‌ساز عصر ظهور در بُعد فردی و خانوادگی؛
- تحلیل قرآنی ارائه راهکارهای عملی تمدن‌ساز عصر ظهور در بُعد اجتماعی؛
- تحلیل قرآنی ارائه راهکارهای عملی تمدن‌ساز عصر ظهور در بُعد بین‌المللی (جهانی)؛
- مولفه‌های بین‌المللی تمدن‌ساز عصر ظهور از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای؛

فهرست منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۵). ترجمه مرکز فرهنگ و معارف قرآن، چ ۱، قم، بوستان کتاب.
۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵). *کمال الدین و تمام النعمة*، محقق علی اکبر غفاری، چ ۲، تهران، اسلامیه.
  ۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳). *من لایحضره الفقیه*، محقق علی اکبر غفاری، چ ۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
  ۳. ابن عاشور، محمد بن طاهر (بی تا). *التحریر و التئویر*، بی جا، بی نا.
  ۴. ابن فارس، احمد (۱۴۰۴). *معجم مقاییس اللغة*، مصحح عبدالسلام محمد هارون، چ ۱، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
  ۵. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). *لسان العرب*، چ ۳، بیروت، دار صادر.
  ۶. پایگاه اطلاع رسانی حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>.
  ۷. جعفری، محمد تقی (۱۳۷۹). *تمدن‌ها، مبانی و ارتباطات*، تنظیم محمدرضا جوادی، چ ۱، بی جا، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
  ۸. حسینی، سید حسین (۱۳۹۳). *روش تحلیل مؤلفه‌های مفهومی تمدن*، حکمت معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تابستان، دوره ۵، ش ۲.
  ۹. دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۳). *لغت نامه دهخدا*، زیر نظر محمد معین، تهران، بی نا.
  ۱۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). *مفردات ألفاظ القرآن*، چ ۱، بیروت، دارالقلم.
  ۱۱. سیدرضی (۱۳۷۹). *نهج البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، چ ۱، بی جا، ستاد اقامه نماز.
  ۱۲. شایان مهر، علیرضا (۱۳۸۴). *دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی*، چ ۱، تهران، کیهان.
  ۱۳. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*، چ ۲، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
  ۱۴. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، مصحح فضل الله یزدی طباطبایی و هاشم رسولی، چ ۳، تهران، ناصر خسرو.
  ۱۵. طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲). *جامع البیان فی تفسیر القرآن* (تفسیر الطبری)، چ ۱، بیروت،

دارالمعرفه.

۱۶. طوسی، محمدبن حسن (بی تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*، چ ۱، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
۱۷. عروسی حویزی، عبدعلی (۱۴۱۵). *تفسیر نور الثقلین*، مصحح هاشم رسولی، چ ۴، قم، اسماعیلیان.
۱۸. فخررازی، محمدبن عمر (۱۴۲۰). *التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)*، چ ۳، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
۱۹. فیض کاشانی، ملامحسن (۱۴۱۵). *تفسیر الصافی*، تحقیق حسین اعلمی، چ ۲، تهران، الصدر.
۲۰. قرطبی، محمدبن احمد (۱۳۶۴). *الجامع لأحكام القرآن*، چ ۱، تهران، ناصر خسرو.
۲۱. قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۳). *تفسیر القمی*، چ ۳، قم، اسلامی.
۲۲. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، چ ۱، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۳. معین، محمد (۱۳۸۶). *فرهنگ معین*، چ ۲، تهران، زرین.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۱). *تفسیر نمونه*، چ ۱۰، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
۲۵. موسوی بجنوردی، سیدحسن (۱۴۱۹). *التواعد الفقهیة*، چ ۱، قم، الهادی.